

З ІСТОРІЇ ПЕРЕТВОРЕННЯ МІНСЬКА НА СТОЛИЦЮ БІЛОРУСІ (1900–1920 рр.)

У статті авторка розглядає особливості набуття Мінськом статусу столиці й альфа-міста Білорусі упродовж перших двох десятиліть ХХ ст.

Ключові слова: *Вільно, Мінськ, БНР, СРРБ, національносвідомі.*

З проголошенням суверенітету Білорусі 1991 р. розпочався процес пошуку чіткої позиції самовизначення краю, становлення білоруської ідентичності, що пов'язано зі зміною державних символів, відродженням національної мови, традицій, переглядом «істин» марксистської історичної науки та формуванням історії нації. Взявши курс на конструювання національної республіки, новообрана влада червоно-зелений стяг БРСР і герб замінила на біло-червоно-білий прапор і герб — «Пагоня», що у свій час були символами Великого князівства Литовського (ВКЛ), а згодом і Білоруської Народної Республіки (БНР). З усіх державних символів у спадок від радянських часів залишився лише один — столиця. Одночасно, із зняттям грифу секретності зі значного масиву архівних документів, спецхранів музеїв і трьох республіканських бібліотек, науковими колами поширилась практика вказувати на білоруський характер ВКЛ та вбачати у Вільно етнографічну столицю білоруських земель. Нині у працях білоруських дослідників історії Вільно не рідко можна знайти тезу аналогічну сформованій З. Шибекі у статті «З історії білоруських мрій про Вільно. Період німецької окупації. 1915–1918 рр.»: «У 1939 р. Вільно, зрештою, дістався литовцям. Але не варто думати, що білоруси його втратили? Гора Арарат також знаходиться поза межами Вірменії, проте залишається символом вірмен всього світу. Вільно залишається «духовним Араратом» Білорусі»¹. За таких обставин, закріплений за Мінськом статус центра, альфа-міста та, зрештою, серця Білорусі виглядає досить сумнівно.

Досліджувана тематика опосередковано відображена у низці праць дослідників сучасності. Це пояснюється тим, що за радянських часів урбаністику як галузь наукового знання було зведено виключно до висвітлення питань містобудування, географії, міського господарства та описування міст певної доби². Поступовий перегляд такого вузького трактування урбаністики розпочався у 70–80-х рр., коли міста почали розглядатись як складна система у межах конкретно-наукових дисциплін

(географії, економіки, соціології, демографії, містобудування тощо). Разом з тим, науковці досліджуючи білоруські міста, акцентували свою увагу на вивченні різних аспектів їх життя лише XIII–XVIII ст.³, дещо аналогічна ситуація спостерігається і у сучасній науковій літературі з містознавства.

Останнім часом науковці все більше звертають увагу на дослідження проблем розвитку й функціонування міст періоду другої половини XIX — поч. XXI ст. Центральне місце у студіях займає питання соціально-економічного розвитку міст Білорусі.

Аналіз істориками-науковцями праць організаторів БНР та надбань зарубіжних вчених з дослідження проблем становлення й розвитку білоруського руху за відродження, зумовило розширення кола завдань переосмислення нетривалого проте насиченого подіями періоду історії Білорусі — періоду 1917–1921 рр. Одним з таких завдань стало дослідження так званого «віленського питання». Вперше у незалежній Республіці Білорусь про нього заговорив історик, геральдист, сфрагіст А. Тітов (Цітоў)⁴. Нині можна назвати понад сотні студій, в яких прямо чи опосередковано автори звертаються до «віленського питання». Спеціалістами з дослідження проблеми державної приналежності Віленського краю є А. Смалянчук⁵, О. Тихомиров⁶, А. Пашкевіч⁷. Якщо останній об'єктом своєї праці зробив аналіз ситуації навколо Вільно у часи Середньої Литви, то науковий доробок А. Смалянчука являє собою комплексне вивчення «віленського питання» від початків формування «литвинської» («крайової») історичної пам'яті на початку XIX ст. до використання останньої як обґрунтування територіальних претензій на Вільно і Віленщину поляків, литовців та білорусів. Власне процес протистояння й спроби включення цих територій національними керівництвами Польщі, Литви та БНР до меж своїх держав знайшло відображення у роботах О. Тихомирова.

Останнім часом, дослідники значну увагу приділяють питанню ролі Вільно у становленні й розвитку білоруського національного руху за відродження. Так, дослідниця Л. Довнар у своїй статті «Роль Вільні у відродженні білоруського друку на початку XX століття: ідейні та персональні зв'язки» простежує формування національної самосвідомості, національної ідеї білорусів на основі аналізу періодичного друку білоруською мовою у «багатонаціональному віленському середовищі». Авторка робить висновок, що для білорусів «Вільно — це і місце відродження національного друку, який своєю чергою став унікальним феноменом не лише нобілітації білоруської мови, літератури, книги, культури, а й білоруської нації». Частково аналогічне міркування міститься у статті З. Шибекі (З. Шыбека) «З історії білоруських мрій про

Вільно. Період німецької окупації. 1915–1918 рр.»⁸, монографії В. Арлова (У. Арлоў)⁹ та брошури І. Воронова (І. Воранаў)¹⁰.

Слід однак відзначити, що більшість сучасних студій істориків Білорусі за влучним висловом А. Катлярчука тлумачать значення Вільно «на рівні популярних декларацій нашенівського періоду»¹¹. За таких обставин, на особливу увагу заслуговує стаття Е. Мазько «Концепт «ідеального міста» у білоруському національному каноні першої половини ХХ ст.»¹². В ній автор на основі аналізу культурної спадщини білорусів обґрунтовано пояснює чому лише Вільно могло претендувати на звання «ідеального міста», символу і серця білоруської національної республіки.

Напрацювання з історії Мінська, його значення для білоруського відродження скромніше представлені у білоруській науковій літературі. Історія Мінська нараховує понад тисячу років, з них найбільш дослідженими є дореволюційні, коли місто було провінційним та 40–80-ті роки ХХ ст., коли Мінськ асоціювався у всієї світової спільноти із центром білоруської радянської республіки.

Аналіз студій, в яких так чи інакше подається характеристика міста періоду 1917–1921 рр., дає підстави говорити про те, що дослідники оперують одними й тими самими твердженнями-аксіомами при оцінці міста означеного періоду, зокрема «Мінськ на початку ХХ ст. був важливим економічним осередком Білорусі, хоча і поступався у цьому сенсі Вільно»¹³, Мінськ не був білоруським містом й «позначений в межах єврейської осілості»¹⁴, отримання Мінськом статусу залізничного вузла «підкреслило його центральне значення і стало працювати на його майбутній столичний статус»¹⁵. У лаконічній формі проте досить конкретно сформовано уявлення пошуковців про Мінськ у роботі З. Шибекі. Містознавець у формі парадоксів, презентує обриси міста початку ХХ ст., а у підсумку зазначає, що «кращі сторінки його (Мінська — *авт.*) історії ще попереду» й білоруси «пишатимуться його майбутнім»¹⁶.

Причинами, що спонукали білоруську інтелектуальну еліту до перетворення Мінська на центр політичного й державного життя майбутньої незалежної білоруської республіки, дослідники найчастіше називають: окупацію Вільно німецькими військами, проголошення 16 лютого 1918 р. Литовської республіки зі столицею у м. Вільно, визнання за литовцями прав на місто німцями, країнами-переможцями та більшовиками.

Лідери національно-визвольних змагань українних народів одночасно з проголошенням незалежності створених національних республік, поставили на порядок денний питання творення головних атрибутів/символів держави: прапору, герба, гімну. Моделювання останніх базувалось на ідеї поєднання минулого, теперішнього з транслюванням у майбутнє, не становило виключення й обрання альфа-міста — столиці. Так, центром боротьби за українську державність став Київ. По-перше, місто після

виходу у світ першого тому праці М. Грушевського «Історія України-Руси», ставало містком, що пов'язувало славетне минуле Київської Русі із сьогоденням. По-друге, думка М. Грушевського, що «політична організація (Київська Русь — *авт.*) слугувала центром творення для всієї Східної Європи, будувала її політичне, соціальне, культурне життя, заклала підвалини для неї на довгі віки: в основі всього нинішнього життя Східної Європи лежать й досі підвалини, зложені Київською державою»¹⁷, мала не лише теоретичний, але й політичний підтекст — історичне обґрунтування месіанізму України у системі політичних поглядів голови Центральної Ради.

Символічним є й вибір Ю. Пілсудським столицею Польської Республіки — Варшави. Місто було столицею Польщі за часів правління династії Ягеллонів, останньому з них завдячуємо появі на карті світу у 1569 р. І Речіпосполитої.

На звання білоруського «ідеального міста» могли претендувати Полоцьк, Новогрудок, Гродно і Вільно. Проте на поч. ХХ ст. місто із славетним минулим Новогрудок являв собою містечко, стародавній Гродно, що у складі Російської імперії став губернським центром і поступово перетворився на важливий промисловий, торгівельний і транспортний вузол Білорусі, в уявленнях білоруських гуманістів не асоціювався з якими-небудь культурними досягненнями. За Полоцьком на початку ХІХ ст. закріпилось звання колиски білоруської державності і культури, але реальний стан міста був досить непривабливим. Яскраво змалював тогочасну картину міста у 1910 р. В. Ластовський: «Столиця з далеку виглядає вишукано і гордо, — відчувається деяка велич прихована у цих руїнах, що лягли, як поранений лицар, якому час, ніби птахи стерв'ятники пошматував тіло, — лежить спокійно, безтурботно, але гордість застигла на його обличчі, і, славетне минуле застилає тіло цього велетня, мимоволі приглушуєш голос, щоб не збудити сплячого... Поряд на тій же горі стоїть святиня-храм, — відсторонився він від міста і життя. Розтанув серед руїн, замкнутий у собі... Далі йде місто, — всі будинки дерев'яні з почорнілими стріхами, з похиленими підвіконнями; все воно зливається в якийсь сірий, гнилий колір, наче тіло, що розкладається; навколо віє тишею смерті, тільки де не де блисне купол церкви, монастиря, наче клаптик золотого домоткану у розритому кургані... Це застигле місто. Вимерла столиця»¹⁸.

Вільно ж задовольняло білоруських відродженців за всіма критеріями — історичним минулим, пам'ятками культури і мистецтва, широко розвинутим освітнім і культурним життям.

З ліквідацією Великого князівства Литовського та закриттям університету роль Вільно багато в чому змінилась, але місто продовжувало

займати в краї важливе, навіть центральне місце. Згадати хоча б офіційні назви: Віленське генерал-губернаторство, Віленський навчальний округ, Віленська археографічна комісія, Віленський музей стародавності тощо. А періодичні видання, зокрема «Віленський вісник» або польський журнал «Athenaeum» об'єднували читачів від Гомеля до Шавлей (сучасна Шавля).

З кінця XIX ст. у свідомості білоруських інтелектуалів формується уявлення про східнослов'янську природу Великого князівства Литовського, деякі з них пішли далі, зокрема В. Ластовський, називав період 1132–1430 рр. часом розквіту «незалежної білоруської держави»¹⁹. Важливим фактором сакралізації міста стало оспівування його у творах класиків білоруської літератури. Митці у своїх віршах славили зовнішні пишноти краю, його внутрішнє життя, «душу» та людей. У строфах Дмитрока Бядулі (Самуїл Юхимоич Плавник), місто набуває нового звучання — «промінець щирого пориву білоруських синів», Л. Родевіч (Родзевіч) із захопленням говорить про Вільно, як «скарбницю мудрості і знання», «колиску волі та Відродження» Білорусі. Співпраця літераторів з білоруською періодичною пресою Віленщини сприяла культивуванню спочатку у білорусів містян, а згодом і селян, сприйняття Вільно як джерела натхнення та символу самодостатності білоруської нації. Не останню роль в цьому відіграло вміння читати і писати більшості мешканців краю.

За даними перепису 1897 р. рівень грамотності білорусів Західного регіону перевищував у двічі аналогічний показник Середньобілоруського та на 7 разів Східного. В цілому у Західному регіоні мешкало 52,1% усіх грамотних білорусів, а рівень грамотності (18,8%) був майже на 40% вище середніх показників, хоча у краї проживало лише 37,4% всієї етнічної групи. Саме в цьому регіоні здобула найбільшого поширення громадсько-політична, літературно-мистецька й науково-популярна газета «Наша Ніва». Мешканці краю також брали активну участь у наповненні останньої матеріалом. Так, на 1910 р. звідти на адресу газети прийшло 166 кореспонденції, тобто 74,7% від загальної кількості кореспонденції, що надходила до офісу «Нашої Ніви».

Вкоріненню в умах білорусів за Вільно статусу «одвічної столиці» сприяла місцева білоруська періодична преса. Організаторами найбільш популярних серед білоруської аудиторії Віленщини щотижневиків («Наша Ніва», «Гомон») були переконані крайовці. Першочергове й головне своє завдання у тогочасних умовах організатори вбачали у боротьбі за всебічне національно-культурне відродження білоруського народу, за визнання самого факту його існування, за його рівність з іншими народами. Враховуючи той факт, що основою всієї національної

культури є мова, нашенівський публіцист С. Палуян у вересні 1909 р. писав: «Нам у першу чергу потрібно відродити свою мову... Лише відродивши мову, ми зможемо поставити на міцний ґрунт наш рух. Оскільки національний рух як потужна життєва історична сила може існувати лише тоді, коли під ним буде споруджено такий фундамент, як вдосконалена мова, література і наука на цій мові»²⁰. Безперечно відродженці усвідомлювали важкість реалізації поставленого завдання. Більш ніж двісті років сфера користування білоруською мовою обмежувалась селом, його мешканцями та селянським фольклором. Нашенівцям вдалось побороти такий стереотип, відкривши читачам твори поетів, прозаїків, драматургів, зокрема В. Дуніна-Марцинкевича, Ф. Багушевича, Тьотки, Я. Купали, М. Багдановича, що творили мовою «вёскі», мовою «тутейшніх», тобто простого білоруського люду.

Автори щотижневиків, які у переважній більшості одночасно були й національними білоруськими політичними діячами, знайомили читачів зі своїми програмними положеннями, доводили читачам існування окремої білоруської нації рівної з іншими, її право на самовизначення у межах «історичної Литви» й на культурну та історичну спадщину останньої. На шпальтах часописів поряд із статтями на культурно-мистецьку тематику друкували політичну інформацію, відомості про життя білоруських організацій, статті з проблемних питань та кореспонденцію з місць, що надходила на адресу редакцій безкоштовно.

Популярність часописів росла з кожним роком, міцнішав зв'язок з народом, а за разом йшов процес усвідомлення передплатниками себе білорусами. За перші три роки існування нашенівці надрукували 906 кореспонденцій з 489 сіл, містечок та міст. У Віленській губернії кореспонденція «Нашої Ніви» були у 122, у Мінській — у 81, у Гродненській — 49, Могильовській — у 27, у Вітебській — у 9 населених пунктах²¹.

Газети безпосередньо сприяли появі інших органів білоруського друку, зокрема діяльність «Нашої Ніви» стимулювала появу часопису «Саха», літературного місячника для молоді «Лучынка» у Мінську, громадсько-політичного і літературного альманаху «Молода Білорусь» у Петербурзі, католицького щотижневика «Беларус» у Вільно.

У Вільно розвивались як поети Янка Купала, Якуб Колос, Дмитрок (Зьмітрок) Бядуля, Лявон Родзевіч, Володимир Жилка та ін. У місті Гедиміна народився новий білоруський театр. Його організація розпочалась з 1906 р. в осередку білоруської інтелігенції. На його сцені ставились спектаклі різних авторів — Елізи Ажешка, Якуба Колоса, Антона Чехова та ін.²²

Серед спудеїв Православної духовної та Віленської духовної семінарії виділяються прихильники національної білоруської справи. Зусиллями

А. Станкевича було сформовано білоруський гурток, його учасники вели активне культурне життя: організовували вечори, де співали білоруських пісень, ставили сцени з білоруського життя, декламували вірші. Завдяки потужній бібліотеці, семінаристи знайомились не лише з духовними трактатами, але й вивчали історичне минуле Білорусі і її народу, зокрема через «Коротку історію Білорусі» Власта, також були в курсі сучасних політичних подій, будучи постійними читачами білоруських часописів. З часом у семінарії зорганізувалась група однодумців — Ф. Будька, Ф. Абрантович, В. Шутович, Я. Решець, А. Станкевич та інші²³ — всі вони так чи інакше зробили внесок у розвиток білоруського руху.

З 1908 р. у Вільно організовувались білоруські видавницькі товариства. 1913 р. в місті розпочало свою роботу чергове видавницьке товариство, що упродовж 1914 р. видало 13 книг тиражем 42 тис. екземплярів. Такої кількості різних за жанром білорусомовних книг не випускало за рік жодне з білоруських видавництв.

Активно займаючись культурно-просвітницькою діяльністю, білоруси переходили і до створення своїх громадських і політичних організацій. У 1916 р. у Вільно було створено Білоруський народний комітет, основним завданням якого була координація діяльності всіх білоруських організацій, що з'явилися на території, окупованій німцями. У січні 1918 р. у Вільно було сформовано Білоруську раду на чолі з А. Луцкевичем.

У стародавній столиці ВКЛ вбачали свій символ національного відродження й литовці. Культивуванню останнього сприяла імперська політика після 1863 р. Цілеспрямована русифікація Білорусі межувала із виведенням з села у місто й вищі навчальні заклади мови балтських селян. В результаті склалось сприятливе підґрунтя для вироблення та пропагування власне литовського сприйняття історії ВКЛ. Так, випускники Мар'ямпільської (лит. Marijampolė) гімназії Йонас Басанавічюс та Вінцас Кудирко, ігноруючи складну у сенсі етнічної дефініції історію ВКЛ раннього Нового часу, концентрували свою увагу на так званому славному Балтському Середньовіччі, вибудовуючи міт ВКЛ як етнічно литовської держави зі столицею у м. Вільно²⁴. 1870–1890-ті рр. сприятливим середовищем для культивування останнього стала Східна Пруссія (Пруська Литва). Тут почали виходити друком національні за формою і змістом періодичні видання («Varpas», «Aušra», «Ūkininkas»). У першій третині XIX ст., за свідченнями Леона Василевського, читач міг ознайомитись із 70 різними литовськомовними виданнями²⁵. Останнє не лише популяризувало, так би мовити «селянське просторіччя», а й сприяло самоусвідомленню свого національного «я» читачами.

Загалом вироблена литовською інтелігенцією XIX ст. концепція ставлення до історії ВКЛ як до минулого, здобула свій розвиток у програмних

положеннях литовського політикуму поч. ХХ ст. Це звільнило їх від небезпеки сліпого наслідування традицій ВКЛ і прагнення відродження архаїчної держави у новому світі, де не було місця середньовічним державам. Окрім того, можливість відродження «історичної Литви» таїло в собі небезпеку для литовців — стати національною меншиною у полінаціональній державі.

На початку ХХ ст. у місті виходили литовськомовні газети, друкувались книги, діяло наукове товариство, розвивався національний театр. Редактори видавництв і автори повторювали сформовану національним політикумом ідею будівництва етнічної національної держави литовців. Не останню роль в цьому відіграв мовний фактор — литовська мова і за звучанням, і за алфавітом значно відрізняється від слов'янських мов, в той час як білоруська досить близька до польської та російської. Тому навіть маючи мінімальну освіту білорус завжди міг прочитати польсько-чи російськомовний текст. Це значно звужувало ринок користувачів виданнями надрукованими білоруською абеткою.

Те що литовська справа у Вільно й взагалі на території «етнографічної Литви» була поставлена краще за білоруську неодноразово підкреслювали й білоруські політичні діячі міста. Разом з тим, конфронтації між відродженцями обох народів не було. Навпаки на поч. ХХ ст. литовська і білоруська творча спільнота тісно співпрацювала між собою. Так з нашенівцями співпрацювали учасники литовського національного відродження: художник та композитор — Мікалоюс Чурленіс, сестри-письменниці — Лаздіну Пяледа, (Марія Іванаускайте-Ластаускене та Софія Іванаускайте-Пшібіляускене), театральний діяч, публіцист — Габріелюс Ландсбергіс-Жямкальніс та ін. Віленська квартира Ластовських, що знаходилась при білоруському книжковому магазині та редакції «Нашої Ніви», була своєрідним білорусько-литовським творчим клубом²⁶. Загалом білоруські активісти Вільно вбачали у литовцях зразок для наслідування. Останнє, проте, призвело до того, що білоруські інтелектуали залишались так би мовити в унчях аж до 1918 р.

На Вільно також претендували поляки, проте якщо литовці та білоруси вважали місто своєю колишньою й майбутньою столицею, то для амбітних поляків воно було лише складовою частиною «Польщі Ягеллонової», яку мав намір відродити у територіальному сенсі Начальник держави Польської. Крім того, з Віленщиною та Вільно були пов'язані дитячі й юнацькі роки Ю. Пілсудського.

Мінськ не мав такої величної історії як Вільно, навіть Магдебурзьке право було поширене на місто у 1499 р., тобто у період, коли право на самоврядування міст почало своє розповсюдження по всій території Білорусі, що перебувала у складі ВКЛ. Після Листопадового повстання

(1830–1831 рр.) воно було включено до зони єврейської осілости та разом з губернією потрапило до переліку територій, на яких встановлювався військовий стан (остаточно ліквідований 1870 р.²⁷).

За всеросійським переписом 1897 р. найбільшими містами Російської імперії було названо 22 міста, на перших позиціях стояли Санкт-Петербург та Москва, Мінськ опинився на останній сходинці цього переліку, поступаючись за кількістю мешканців майже у три рази Києву (248 тис.) та у два рази Вільно (155 тис.). Найбільшими містами за поточною оцінкою на 1914 р. було названо 21 місто, Мінськ до цього переліку навіть не увійшов.

Місто набуло статусу перспективного лише після того, як стало залізничним вузлом. На поч. XIX ст. Мінськ залишався провінційним містом, розташованим у самій глибинці білоруських земель — віддалений від морських портів, повноводних річок, розвинутих міст. З появою залізниці місто стало електрифікованим, запрацювали водогін, телеграф та телефон, розширилась система освіти за рахунок залізничних училищ²⁸. Кількість мешканців міста поступово збільшувалась внаслідок відкриття нових заводів і фабрик та поширення міської території. Відомо, що більшість робітників залізниці була саме білорусами, вихідцями з села. Так, до початку війни на Поліській залізниці працювало 29,6 тис. білорусів, або 73,4% всіх залізничників²⁹. За імперським переписом 1897 р. у Мінську нараховувалось 90,9 тис. мешканців, а у 1913 р. — 106,7 тис. осіб³⁰. В цілому упродовж 1863–1913 рр. кількість населення міста зросла на 387%³¹. Напередодні війни Мінськ вже був провідним торгівельно-промисловим і позиковим центром білоруського регіону, його обіг (27360 тис. руб.) становив 15,8% всього товарно-промислового обігу Білорусі.

Починаючи з 1910 р. місто поступово починає завойовувати звання культурно-наукового центру. У місті з'явилась значна кількість громадських організацій, зокрема Мінське товариство лікарів, Мінське товариство аматорів природознавців, етнографії та археології тощо. Слід відзначити, що рівень білорусів з «освітою вище початкової» у центрально-східному регіоні краю значно перевищував показники західного регіону. Якщо в останньому нараховувалось 2434 білоруса з «освітою вище початкової», то у Східному — 3860, а Центральному — 1213. Загалом серед групи з «освітою вище початкової» у відсотковому відношенні західні білоруси склали у своєму регіоні 14,26%, східні — 25,59%, а центральні — 23,16%³².

Специфікою регіону була невідповідність між рівнем освіченості та грамотності місцевих мешканців. Так у Мінській губернії питома вага грамотних білорусів серед молоді віком від 10 до 19 років склала 18,6%, серед росіян — 38,2%, поляків — 50,4% та євреїв — 53%³³.

Характерно, що на початку ХХ ст. у Мінську продовжувала зберігатись невідповідність між його етнічним складом та власне етнотериторією, тобто білоруське місто не було білоруським. Наприкінці ХІХ — початку ХХ ст. привілейоване місце у Мінську займали євреї — серед городян зайнятих у торгівлі 90% були євреї, майже вся продукція ремісництва була єврейською, саме на білоруських землях вони отримали право займатись землеробством. У місті працювали єврейські комерційні, культурно-освітні і наукові установи, а кількість синагог значно перевищувала кількість церков та костьолів³⁴. Імперська політика русифікації створила коридор для проникнення у місто етнічних росіян та формування великоросійського мислення, тобто переконання та укріплення у свідомості мешканців білоруських земель у тому, що Білорусь одвічно була і є культурною та державною частиною Росії, а білоруси — це відгалуження російського етносу.

За таких обставин, здавалося б Мінськ не міг навіть поряд стояти з Вільно у номінації на звання альфа-міста білоруської національної державності. Проте між білорусами та євреями за шість століть співіснування на одній території встановились добросусідські відносини. Мінські євреї вітали й підтримували білоруських відродженців³⁵. Штучноутворена на замовлення царату для підтвердження тези про невід'ємність Білорусі від Росії західноруська культурна традиція («західнорусизм»), причинилась до формування в колі освічених громадян регіону білоруської національної свідомості. Це пояснюється тим, що після Січневого повстання захоплення білоруською народною культурою було переведено на науковий рівень, на вимогу та за підтримки російського уряду низка науковців-дослідників проводили розвідки в цьому напрямі.

Вперше місто заявило про себе як про політичноактивний центр білорусів під час Першої російської революції, проте розвинути успіх не вдалось. Не останню роль в цьому відіграло те, що ініціативна група білоруських інтелектуалів, що почала виводити білоруську справу на міжнародну арену, 1906 р. мігрувала до Вільно³⁶. На деякий час політична діяльність в місті стихає.

З початком Першої світової війни, Білорусь стала одним з головних театрів воєнних дій. Одночасно почалась й масова евакуація людей та майна у глиб Російської імперії. Біженцями були переповнені східні білоруські землі — Вітебщина, Могильовщина, Мінщина. З цього часу Мінськ починає асоціюватись не лише з місцем концентрації матеріальної та моральної підтримки втікачів, а й з центром розвитку білоруського національного руху³⁷. Через Мінську губернію щоденно проходило близько 10–20 тисяч біженців³⁸, деякі з них осідали на цих землях, як правило це були вигнанці з окупованих німецькими військами територій Польщі та західної Білорусі.

Символічним є те, що із збільшенням кількості населення у місті за рахунок біженців, військових та осіб, що обслуговували фронт, зростає й кількість періодичних видань. На 1915 р. їх було вже 24, зокрема часописи білоруською мовою «Соха» і «Лучинка».

Необхідність створення благодійних товариств з надання допомоги біженцям, відкрило перед національносвідомими елементами Мінська можливість на легальній основі займатись національною справою. Поштовхом до організованого надання допомоги став приклад віленських інтелектуалів, що у березні 1915 р. організували перше Білоруське товариство допомоги постраждалим від війни. Через два місяці того ж року сформувався мінський відділ аналогічного товариства. Він привертав увагу багатьох національносвідомих білорусів Мінщини. В його роботі взяли участь: білоруський актор, драматург Владислав Голуб (В. Голубок), актор і голова Першого товариства білоруської драми і комедії Всеволод Фальські, білоруська письменниця Людвіка Сівіцька-Войчик (Зоська Верас), білоруський поет і публіцист Максим Богданович³⁹. 25 січня 1917 р. у результаті виборів Білоруське товариство допомоги постраждалим від війни очолив Р. Скірмунт, колишній делегат Державної думи⁴⁰.

За часів масової евакуації населення із західнобілоруських земель, Мінськ зазнав слави місця консолідації національносвідомих білорусів. Саме тут у вечір 6 березня, відбулась перша після революції національна акція — багатолюдне зібрання, що було скликане товариством допомоги постраждалим від війни і велось виключно білоруською мовою. Упродовж декількох днів на базі цього товариства було утворено Національний комітет, з яким співпрацювала й щойно відновлена Білоруська соціалістична громада (БСГ). 12 березня Національний комітет здійснив загальноміську акцію «День білоруського значка», що пройшла з великим успіхом⁴¹. Проведення таких акцій, масових святкувань урочистих дат та подій, збір коштів на користь фронтовиків і жертв війни сприяли втягуванню місцевого населення у громадсько-політичне життя країни.

Перетворенню Мінська на політично активний центр центрально-східних земель Білорусі сприяло формування широкої мережі політичних партій та організацій загальноросійського спрямування по всій території краю. Після лютневих подій 1917 р. на колишніх землях Російської імперії вони виникали як гриби після дощу й користувались популярністю у населення. Маючи чітко розроблену програму дій з вирішення політичного, соціально-економічного та національного питань, вони заволідали майже монопольним впливом у політичному просторі всієї колишньої Російської імперії й особливо у прифронтівій Білорусі. Одночасно, помітно позжавилась діяльність громадських політичних структур у

Мінську. Упродовж 1917 р. оформились і розпочали свою активну діяльність БСГ, Білоруська народна партія соціалістів, Білоруська партія автономістів, Християнсько-демократичний союз, що мали філіали в інших містах Білорусі. Фактично з цього часу Мінськ перетворюється на своєрідний магніт для прогресивної білоруської інтелігенції. Саме тут 25 березня 1917 р. відбувся з'їзд білоруських політичних партій та організацій. Під час роботи останнього було прийнято постанову, що містила положення про необхідність створення найближчим часом Білоруської крайової ради в Мінську. Загалом білоруський політикум, озброївшись проголошеним російською революцією «правом на самовизначення народів», вбачав майбутнє Білорусі у вигляді автономії у межах федеративної Росії. Результатом з'їзду стало створення Білоруського національного комітету (БНК), до обов'язків якого входило: організація Білорусі в контакт з Тимчасовим урядом, підготовка виборів до Білоруської крайової ради та Російських Установчих зборів тощо.

На початку літа 1917 р. намітилась криза БНК, а 5–6 серпня 1917 р. його було ліквідовано й створено координаційний орган — Центральну раду білоруських організацій (ЦРБО). Головну свою увагу організація зосередила на формуванні національно-білоруського фронту — створено ряд громадських, культурно-освітніх, літературних, театральних-мистецьких спілок та організацій. Координаційний орган був не лише ініціативнішим за свого попередника, відслідковував події, що так чи інакше могли вплинути на подальшу долю Білорусі, але й рішуче відстоював свої погляди на державних, громадсько-політичних нарадах та з'їздах, де фігурувало національне питання, зокрема на з'їзді представників народів Росії (8–15 серпня 1917 р.), скликаному Українською Центральною радою у Києві⁴², на Всеросійській демократичній нараді (14–22 вересня 1917 р.) у Петрограді⁴³.

15–25 жовтня у Мінську ЦРБО було реорганізовано на Велику Білоруську раду (ВБР), до складу якої увійшли представники всіх існуючих білоруських організацій центрально-східного регіону краю. Діяльність членів ради, як і раніше, концентрувалась навколо вирішення політичної сторони національного питання.

Ігнорування вище названими організаціями вирішення соціальних проблем населення краю, нівелювало їх ініціативність у справі вільного самовизначення білоруського народу й стояло на перешкоді перетворення Мінська на справжній центр білоруського руху за відродження. Крім того, жодна з організацій не могла претендувати на прихильність широкого кола населення краю і виступати від його імені, оскільки їх формування відбувалось можна сказати інтимно, що контрастувало із створенням Обласного виконавчого комітету Західної області та фронту

(Облвиконкомзах). Останній проте також не являв собою представницький орган білорусів — більшість комітету склали військово-службовці, в керівництві були виключно представники фронту, до того ж жоден з них не був білорусом. За таких обставин, ВБР та інші національні організації вважали, що після Жовтневого перевороту влада була сформована лише на Західному фронті, а на території Білорусі ніякої влади не існувало. Виправити ситуацію могло скликання Білоруських установчих зборів, ідея скликання яких циркулювала в середовищі національно-свідомих білорусів центрально-східного регіону краю починаючи з весни 1917 р.

19 жовтня 1917 р. мінська газета «Вольная Беларусь» надрукувала статтю Я. Льосика «Установчі збори». У статті автор висловлював думку про те, що постанови Всеросійських Установчих зборів не відповідатимуть білоруським потребам. Це пояснювалось тим, що сформоване білоруське представництво не буде суто національним, оскільки на території Білорусі зафіксовано високій відсоток іноземців і військових. Як альтернативу Я. Льосик пропонував програму Білоруських зборів: «Нашими Установчими зборами повинна бути наша Білоруська Крайова Рада. Там, на своєму Установчому Сеймі, на цілий білий світ про себе вільно заявить Білорусь — вирішить свої справи, виробить план будівництва, складе статут свого незалежного існування та виставить його на загальне обговорення на Установчий сейм всіх народів Російської Держави»⁴⁴. Для вирішення цього завдання спільними зусиллями з Білоруським обласним комітетом при Виконкомі Всеросійської Ради селянських депутатів (БОК) було скликано Білоруський з'їзд. Останній по праву отримав статус всезагального, так як на запрошення обох організацій до Мінську упродовж 5–15 грудня прибули делегати від волосних й повітових земств, міських дум, професійних рад, національних цивільних й військових спілок, місцевих селянських рад, робітничих і солдатських депутатів, кооперативних, професійних, біженських організацій. Запрошувались також представники від Ради робітничих та солдатських депутатів, Ради селянських депутатів. Загалом на конгрес зібралось 1872 делегати, 1167 з яких мали право вирішального голосу⁴⁵.

З 15 по 17 грудня робота конгресу була зосереджена навколо питання організації крайової влади та проблеми самовизначення. Зрештою в ніч з 17 на 18 грудня було оголошено резолюцію конгресу, у першому пункті якої зазначалось: «Закріплюючи своє право на самовизначення проголошене російською революцією й встановлюючи республіканський демократичний лад в межах білоруської землі, для спасіння рідного краю й захищаючи його від поділу й відокремлення від Російської Демократичної Федеративної республіки, I-й Всебілоруський з'їзд ухвалює:

негайне створення з свого складу органу крайової влади в особі Всебілоруської Ради селянських, солдатських і робітничих депутатів, яка тимчасово стає на чолі краю, вступає у ділові зносини з центральною владою, відповідальною перед Радою робітничих, солдатських і селянських депутатів»⁴⁶. Всебілоруська Рада як крайовий орган керування краєм зобов'язувалась скликати Білоруські Установчі збори, які мали «вирішити долю білоруського народу», делегувати своїх представників до центрального революційного уряду в Петрограді, до інших республік Російської федерації й на мирну Брест-Литовську конференцію.

Легально виконати поставленні завдання обраній раді не судилося. Під час проголошення резолюції конгресу його було розігнано Раднаркомом Західної області й фронту. З'їзд став першим представницьким форумом всієї білоруської спільноти, про що свідчать анкетні листи делегатів з'їзду⁴⁷. Тож організований з учасників конгресу після його розпуску Виконком Ради з'їзду дійсно був правонаступником й виразником інтересів білоруського народу.

Характерно, що спроби Раднаркому Західної області та фронту зменшити значення конгресу та взагалі не допустити появи у засобах масової інформації хоча б замітки про «Білоруський з'їзд та Білоруську Раду», мали зворотню дію. Звістка про розгін конгресу з'явилась у різних періодичних виданнях РСФРР, України, Польщі. Писали по-різному: одні з піднесенням, другі ляjali, треті шукали «золотої середини», але у будь-якому випадку все це свідчило лише про одне — білоруський рух за відродження побачили, відчули його потенціал, а Мінськ отримав статус альфа-міста.

25 березня 1918 р. з проголошенням незалежної та суверенної Білоруської Народної Республіки, Мінськ як альфа-місто білоруського руху та білоруської державності було визнано й віленськими білоруськими інтелектуалами. Проте остаточно статус столиці й так би мовити серця Білорусі за містом закріпився лише з липня 1920 р. з другим проголошенням незалежної Соціалістичної Радянської Республіки Білорусь.

Створення у 1919 р. білоруської радянської республіки відбувалось нашвидкуруч, хоча прийняття рішення щодо цього розтягнулось у часі на півроку. Перше проголошення Соціалістичної Радянської Республіки Білорусь (СРРБ) було обумовлено низкою причин: по-перше, необхідністю дискредитування дипломатичної компанії протесту А. Луцкевича щодо більшовицької окупації Білорусі; по-друге, формуванням природного кордону між більшовизмом і капіталізмом. Радянська влада абстрагуючись від БНР на противагу Мінську намагалась перенести політично активний центр Білорусі до Смоленську. Саме тут між білорусами-більшовиками та керівництвом Північно-Західного Обкому

РКП(б) та Облвиконкомзаху розгорнулася боротьба за створення білоруської державності на засадах автономії у федеративному зв'язку з радянською Росією. На 6-ій Смоленській або Північно-Західній обласній партійній конференції прозвучала пропозиція «оголосити Західну Комуну самостійною Радянською Соціалістичною Білоруською Республікою»⁴⁸. А 1 січня 1919 р. у місті було оголошено «Маніфест Тимчасового робітничо-селянського уряду Білорусі», що законодавчо закріпив основні положення громадського й державного ладу Білорусі та проголошував Білорусь «Вільною, Незалежною Білоруською Соціалістичною Республікою»⁴⁹. При всьому тому, Смоленськ залишався у свідомості білорусів лише одним з багатьох міст краю. І хоча вже через чотири дні після оголошення Маніфесту уряд СРРБ переїхав до Мінська, радянська влада, яка не бажала мати нічого спільного з БНР, вже розробляла план об'єднання радянської білоруської республіки з литовською у єдину республіку зі столицею у Вільно. Зрештою у 1919 р. було створено єдину соціалістичну радянську республіку Литви і Білорусі⁵⁰, столицею двох народів стало Вільно, що традиційно керівництвом Росії вважалось литовським містом*.

Підсумовуючи можна сказати, що сприйняття теперішнього великою мірою залежить від знання про минуле і від різних версій, до яких ми можемо прив'язати цей теперішній момент. Як зазначалось вже раніше, історія Мінська висвітлена у науковій літературі досить фрагментарно. Значення міста у житті краю, національному становленні та розвої Білорусі перебуває у тіні Вільно. Мінську досталось звання «найсоціалістичнішого міста Російської імперії, що відчувається й сьогодні»⁵¹ і це не поодинокі думки окремих індивідуумів, а досить поширене міркування як серед громадян краю, так і у світовій спільноті. Проте дослідження проблем формування й розвитку національного білоруського руху, дає підстави стверджувати, що Мінськ є колискою цього руху. Безперечно, що національний рух за відродження бере свої витoki з Вільно, але загальнобілоруського-політичного характеру він набув у Мінську. Саме тут спочатку формується представницький орган білоруських організацій, потім проходить I Всебілоруський конгрес і зрештою відбувається проголошення 1918 р. Білоруської Народної Республіки. По суті Мінськ — це символ суверенності, незалежності, свободи і держави Білорусь.

* В Російській імперії м. Вільно, як столиця Великого князівства Литовського продовжувала виконувати функції адміністративного центру, звідки здійснювалось керівництво Віленською, Вітебською, Гродненською, Ковенською, Могильовською та Мінською губерніями.

¹ *Шыбека З.В.* 3 гісторыі беларускіх мараў пра Вільню. Перыяд нямецкай акупацыі. 1915–1918 гг. // *Гарады Беларусі ў кантэксце палітыкі, эканомікі, культуры: зборнік навук. артыкулаў / Гродз. дзярж. ун-т; рэдкалегія: І.П. Крэнь, І.В. Соркіна (адк. рэдактары) [і інш.].* — Гродна: ГрДУ, 2007. // <http://mestechki.info/conference/36yb.htm>

² *Урбанизация и развитие городов в СССР.* — Ленинград, 1985. — 256 с.; *Урбанизация и расселение.* — М., 1975. — 128 с.; *Урбанизация как мировой процесс и его география.* — М., 1974. — 120 с.; *Урбанизация мира: Сб. ст. / Отв. ред. Г.М. Лаппо и др.* — М., 1974.

³ *Грицкевич А.П.* Социальная борьба горожан Белоруссии (XVI–XVIII вв.). — Мн.: Наука и техника, 1979. — 152 с.; *Его же.* Частновладельческие города Белоруссии в XVI–XVIII вв.: (соц.-экон. исследование истории городов). — Мн.: Наука и техника, 1975. — 248 с.; *Копыцкий З.Ю.* Магдебургское право в городах Белоруссии (конец XV — первая половина XVII в.). — М., 1972. — 18 с.; *Его же.* Социально-политическое развитие городов Белоруссии в XVI — первой половине XVII в. — Мн.: Наука и техника, 1975. — 193 с.; *Лютый А.М.* Социально-экономическое развитие городов Белоруссии в конце XVIII — первой половине XIX века. — Мн.: Наука и техника, 1987. — 179 с.

⁴ *Казлоў, Леў.* Беларусь на сямі рубяжах / Леў Казлоў, Анатолий Цітоў. — Мн., 1993.

⁵ *Смаланчук А.Ф.* Паміж краёвасцю і нацыянальнай ідэяй. Польскі рух на беларускіх і літоўскіх землях. 1864–1917 г. — Гродна: ГрДУ, 2001. — 322 с.; *Яго ж.* Беларускі нацыянальны рух і краёвая ідэя // *Białoruskie Zezyty Historyczne (Białystok)*=Беларускі гістарычны зборнік. — 2000. — № 14. — С. 105–114; *Яго ж.* Беларускі нацыянальны рух: ад «культурнага накаплення» да барацьбы за дзяржаўнасць. Пачатак XIX ст. — 1918 г. // <http://autary.iig.pl/smalanchuk/artykuly/ruch/baracba.htm>; *Яго ж.* Ліцвінства, заходнерусізм і беларуская ідэя. XIX — пачатак XX ст. // <http://autary.iig.pl/smalanchuk/artykuly/ruch/licvinstva.htm>.

⁶ *Тихомиров А.* Проблемы белорусско-германский отношений в 1914–1922 гг. // *БЖМПМО.* — 2002. — № 4. // http://evolutio.info/index.php?option=com_content&task=view&id=525&Itemid=53; *Яго ж.* «Віленскае пытанне» ў міжнародных адносінах 1918–1920 гг. // http://evolutio.info/index.php?option=com_content&task=view&id=507&Itemid=5.

⁷ *Пашкевіч А.* Выбары ў Віленскі сойм у 1922 г. і адносіны да іх беларускай грамадскасці // *Беларускі гістарычны агляд.* — Том 12. — Сш. 1–2 (22–23). — Снежань 2005. — С. 111–130.

⁸ *Шыбека З.В.* 3 гісторыі беларускіх мараў пра Вільню. Перыяд нямецкай акупацыі. 1915–1918 гг. // *Гарады Беларусі ў кантэксце палітыкі, эканомікі, культуры: зборнік навук. артыкулаў / Гродз. дзярж. ун-т; рэдкалегія: І.П. Крэнь, І.В. Соркіна (адк. рэдактары) [і інш.].* — Гродна: ГрДУ, 2007. // <http://mestechki.info/conference/36yb.htm>

⁹ *Арлоў Уладзімер, Сагановіч Генадзь.* Дзесяць вякоў беларускай гісторыі (862–1918): Падзеі. Даты. Ілюстрацыі — Вільня, 2002.

¹⁰ *Воранаў І.* Вільня-Вільно-Вільнюс (Гісторыя аднаго горада). // <http://jivebelarus.net/history/gistografia/vilna-vilno-vilnius.html?page=3>

¹¹ *Андрэй Катлярчук.* Чаму беларусы не апанавалі літоўскай спадчыны // *ARCHE* № 2. — 2003 // <http://arche.bymedia.net/2003-2/kat1203.html>

¹² *Мазько Э.* Канцэпт «ідэальны горад» у беларускім нацыянальным каноне першай паловы XX ст. // *Гарады Беларусі ў кантэксце палітыкі, эканомікі, культуры: зборнік навук. артыкулаў / Гродз. дзярж. ун-т; рэдкалегія: І.П. Крэнь, І.В. Соркіна (адк. рэдактары) [і інш.].* — Гродна: ГрДУ, 2007. — С. 181 — 185.

¹³ *Грыцкевіч А.* Праявы беларускага нацыянальнага жыцця ў Мінску ў 1906–1917 рр. // *Гарады Беларусі ў кантэксце палітыкі, эканомікі, культуры: зборнік навук. артыкулаў / Гродз. дзярж. ун-т; рэдкалегія: І.П. Крэнь, І.В. Соркіна (адк. рэдактары) [і інш.]. — Гродна: ГрДУ, 2007. — С. 95–100.*

¹⁴ *История города Минска // <http://minsk-old-new.com/minsk-2610-ru.htm>; Шыбеко, З.В.* Минск в конце XIX — начале XX в. Очерк социально-экономического развития / З.В. Шыбеко. — Минск: Наука и техника, 1985.; *Шыбека, З.В.* Минск: Старонкі жыцця дарэвалюцыйнага горада / З.В. Шыбека, С.Ф.Шыбека. — Минск: Польша, 1994. — 341 с. *Яго ж.* Парадоксы культурна-гістарычнага развіцця Мінска ў пачатку XX ст. // На ўшанаванне памяці Ежы Гедройца: Матэрыялы Міжнар. навук. канф. «Канцэпцыя УЛБ (Украіна, Літва, Беларусь) ад ідэі да рэалізацыі» (Мінск, 8–10 чэрв. 2006г.). — Мінск, 2006. — С. 109; *Кохановский А.Г.* На пути становления индустриального общества: модернизационные процессы в Беларуси (60-е гг. XIX — начало XX в.) // *Працы гістарычнага факультэта БДУ: навук. зб. Вып. 3. — Мн.: БДУ, 2008. — С. 31–46. — С. 33.*

¹⁵ *Киштымов А.Л.* Железнодорожное строительство как фактор урбанизации Беларуси (вторая половина XIX — начало XX вв.) // *Гарады Беларусі ў кантэксце палітыкі, эканомікі, культуры: зборнік навук. артыкулаў / Гродз. дзярж. ун-т; рэдкалегія: І.П. Крэнь, І.В. Соркіна (адк. рэдактары) [і інш.]. — Гродна: ГрДУ, 2007. — С. 96–99; Его же* Пути сообщения и их влияние на урбанизацию Беларуси (конец XVIII — начало XX в.) // *Працэсы ўрбанізацыі ў Беларусі: XIX — пачатак XXI ст.: зб. навук. арт. / ГрДУ імя Я. Купалы; рэдкал.: Я.А. Роўба, І.П. Крэнь, І.В. Соркіна (адк. рэдактары) [і інш.]. — Гродна: ГрДУ, 2010. — С. 138–143.*

¹⁶ *Парадоксы культурна-гістарычнага развіцця Мінска ў пачатку XX ст. // На ўшанаванне памяці Ежы Гедройца: Матэрыялы Міжнар. навук. канф. «Канцэпцыя УЛБ (Украіна, Літва, Беларусь) ад ідэі да рэалізацыі» (Мінск, 8–10 чэрв. 2006 г.). — Мінск, 2006. — С. 112.*

¹⁷ *Грушевський М.* *Історія України-Руси.* — Т. 1. — К., 1991. — С. 26.

¹⁸ *Мазько Э.* Канцэпт «ідэальнага горада» у беларускім нацыянальным каноне першай паловы XX ст. // *Гарады Беларусі ў кантэксце палітыкі, эканомікі, культуры: зборнік навук. артыкулаў / Гродз. дзярж. ун-т; рэдкалегія: І.П. Крэнь, І.В. Соркіна (адк. рэдактары) [і інш.]. — Гродна: ГрДУ, 2007. — С. 183.*

¹⁹ *Ластоўскі Вацлаў* Кароткая гісторыя Беларусі. — Мн., 1993. — С. 25.

²⁰ *Нарысы гісторыі Беларусі. У 2-х ч. — Ч. 1. / Ред. М.П. Касцюк і ін. — Мн.: «БЕЛАРУСЬ», 1994. — С. 430.*

²¹ *Нарысы гісторыі Беларусі. У 2-х ч. — Ч. 1. / Ред. М.П. Касцюк і ін. — Мн.: «БЕЛАРУСЬ», 1994. — С. 432.*

²² *Яцкевіч Мечыслаў Вільня* як асяродак беларускай культуры і літаратуры пачатку XX ст. на фоне поляскай і літоўскай культур // *Беларусь паміж Усходам і Захадам: Праблемы міжнацыян., міжрэлігійн. і міжкультур. ўзаемадзеяння, дыялогу і сінтэзу / Рэд. У. Конан і інш — Мн.: ННАЦ імя Ф. Скарыны, 1997. — Беларусіка=Albaruthenica — Кн. 6. — Ч. 2. — С. 256–261. — С. 260.*

²³ *Алена Вальчук* Рэлігійнае пытанне і дзейнасць прадстаўнікоў нацыянальна-адраджэнскага руху пачатку XX ст. // *Наша вера 2(36)/2006 // <http://media.catholic.by/nv/n36/art5.htm>*

²⁴ *Андрэй Катлярчук* Чаму беларусы не апанавалі літоўскай спадчыны // *ARCHE № 2. — 2003 // <http://arche.bymedia.net/2003-2/kat1203.html>*

²⁵ *Довнар Л.* Роль Вильни в возрождении белорусской печати в начале XX века: идейные и персональные связи // KNYGOTYRA. — 2009. — № 52. — С. 201.

²⁶ *Довнар Л.* Роль Вильни в возрождении белорусской печати в начале XX века: идейные и персональные связи // KNYGOTYRA. — 2009. — № 52. — С. 205.

²⁷ История города Минска // <http://minsk-old-new.com/minsk-2610-ru.htm>

²⁸ Гісторыя Мінска. 1-е выданне. — Мінск: БелЭн, 2006.

²⁹ *Семенчык М.Я.* Грамадска-палітычнае жыццё на Беларусі ў перыяд Лютаўскай і Кастрычніцкай рэвалюцый (сакавік 1917 — сакавік 1918 гг.): У 2 ч. — Ч. 1. — Мн., 2001. — С. 10.

³⁰ *Грыцкевіч А.* Праявы беларускага нацыянальнага жыцця ў Мінску ў 1906–1917 рр. // На ўшанаванне памяці Ежы Гедройца: Матэрыялы Міжнар. навук. канф. «Канцэпцыя УЛБ (Украіна, Літва, Беларусь) ад ідэі да рэалізацыі» (Мінск, 8–10 чэрв. 2006г.). — Мінск, 2006. — С. 95–100. — С. 97.

³¹ *Киштымов А.Л.* Железнодорожное строительство как фактор урбанизации Беларуси (вторая половина XIX — начало XX вв.) // Гарады Беларусі ў кантэксце палітыкі, эканомікі, культуры: зборнік навук. артыкулаў / Гродз. дзярж. ун-т; рэдкалегія: І.П. Крэнь, І.В. Соркіна (адк. рэдактары) [і інш.]. — Гродна: ГрДУ, 2007. — С. 96–99. — С. 96.

³² *Терешкович П.В.* Этническая история Беларуси XIX — начала XX вв.: В контексте Центрально-Восточной Европы. — Мн.: БГУ, 2004. — 223 с. — С. 171.

³³ *Кохановский А.Г.* На пути становления индустриального общества: модернизационные процессы в Беларуси (60-е гг. XIX — начало XX в.) // Працы гістарычнага факультэта БДУ: навук. зб. Вып. 3. — Мн.: БДУ, 2008. — С. 31–46. — С. 37.

³⁴ *Шуман А.* Ашкеназскія габрэі як адзін з карэнных народаў Беларусі // Arche, 2009. — 25/08/2009 // <http://arche.by/by/page/science/775>

³⁵ *Шуман А.* Ашкеназскія габрэі як адзін з карэнных народаў Беларусі // Arche, 2009. — 25/08/2009 // <http://arche.by/by/page/science/775>

³⁶ Политические партии России. Конец XIX — первая треть XX века: энциклопедия / [редкол. Шелохаев В.В., Булдаков В.П., Ерофеев Н.Д. и др.]. — М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 1996. — С. 62–63.

³⁷ Віталь Карнялюк Гістарычная дэмаграфія першай сусветнай вайны: бежанства з заходніх губерняў Расійскай імперыі (1914–1917 гг.) // Białoruskie Zeszyty Historyczne, Беларускі гістарычны зборнік. — № 12. — Беласток, 1999. — С. 33–35.

³⁸ Віталь Карнялюк Гістарычная дэмаграфія першай сусветнай вайны: бежанства з заходніх губерняў Расійскай імперыі (1914–1917 гг.) // Białoruskie Zeszyty Historyczne, Беларускі гістарычны зборнік. — № 12. — Беласток, 1999. — С. 40.

³⁹ Віталь Карнялюк Гістарычная дэмаграфія першай сусветнай вайны: бежанства з заходніх губерняў Расійскай імперыі (1914–1917 гг.) // Białoruskie Zeszyty Historyczne, Беларускі гістарычны зборнік. — № 12. — Беласток, 1999. — С. 38.

⁴⁰ *Смянчик М.Я.* Грамадска-палітычнае жыццё на Беларусі у перыяд Лютаўскай і Кастрычніцкай рэвалюцый (сакавік 1917 — сакавік 1918 гг.). — Ч. 1: Грамадска-палітычнае жыццё ва ўмовах дэмакратычнага рэжыму. — Мн.: БДПУ імя М. Танка, 2001 — С. 13.

⁴¹ *Смянчик М.Я.* Грамадска-палітычнае жыццё на Беларусі у перыяд Лютаўскай і Кастрычніцкай рэвалюцый (сакавік 1917 — сакавік 1918 гг.). — Ч. 1: Грамадска-

палітычнае жыццё ва ўмовах дэмакратычнага рэжыму. — Мн.: БДПУ імя М. Танка, 2001 — С. 45.

⁴² Украінська Центральна Рада: документи і матеріали: у 2 т. — Т. 1: 4 березня — 9 грудня 1917 р. — К., 1996. — С. 303.

⁴³ Рудовіч С. Пошукі шляхоў да беларускай дзяржаўнасці (1917 р.) / С. Рудовіч // Беларускі гістарычны часопіс. — 1995. — № 4(12). — С. 35–41.

⁴⁴ Скалабан В. Усебеларускі з'езд 1917 года: перспектывы вывучэння // http://old.kamunikat.org/www/czasopisy/bzh/15/15art_skalaban.htm

⁴⁵ АН [А. Новадворскі — Гарун А.] 3 цяжкім возам на гнілой грэблі // Літаратура і мастацтва. — 1991. — 8 лістап.

⁴⁶ Канчер Е. Из истории общественных, национальных и революционных движений белорусов // Неман. — 1993. — № 1. — С. 154.

⁴⁷ Краўцоў М. Разгон (Успамін); 20 гадоў назад (Успамін пра Усебеларускі зезд 1917 г.) / М. Краўцоў // Спадчына. — 1996. — № 1. — С. 191; Скалабан В. «Хай ведаюць патомкі...» Алякс Гарун — делегат і гісторык Усебеларускага зезда 1917 г. // Беларуская мова і літаратура ў школе. — 1997. — № 8. — С. 200–207.

⁴⁸ Протокол I З'езда Камуністычнай партыі (бальшевікоў) Беларусі. — Мн.: Парт. выд-ва, 1934. — С. 15.

⁴⁹ Вішнеўскі А.Ф., Юхо Я.А. Гісторыя дзяржавы і права Беларусі ў дак. і матэр.: (Са старажыт. часоў да нашых дзён). — Мн.: Акад. МУС РБ, 1998. — С. 217–220.

⁵⁰ Образование СССР: сб. док. 1917–1924 гг. / [ред. Генкина Э.Б.]. — М.–Л., 1949. — С. 120.

⁵¹ Шыбека З.В. Парадоксы культурна-гістарычнага развіцця Мінска ў пачатку ХХ ст. // На ўшанаванне памяці Ежы Гедройца: Матэрыялы Міжнар. навук. канф. «Канцэпцыя УЛБ (Украіна, Літва, Беларусь) ад ідэі да рэалізацыі» (Мінск, 8–10 чэрв. 2006 г.). — Мінск, 2006. — С. 108.

В статье автор рассматривает особенности приобретения Минском статуса столицы и альфа-города Беларуси на протяжении первых двух десятилетий XX века..

Ключевые слова: *Вильнюс, Минск, БНР, ССРБ, национальносознательные.*

In the given article the author examines the peculiarities of Minsk's getting the capital status and alpha-city of Belarus during two decades of the XX century.

Key words: *Vilno, Minsk, BPR, SSRB, national consciousness.*